

VLADIMÍR SERGEJEVIČ SOLOVJOV: PRVÁ PREDNÁŠKA O BOHOČLOVEČENSTVE (1878)

Vladimír Sergejevič Solovjov (1853-1900) - ruský náboženský filozof a mystik, publicista, literárny kritik a básnik, ktorý vo svojich prácach Kritika abstraktných princípov (1880), Prednášky o bohočlovečenstve (1877-1881), Ospravedlnenie dobra (1897-1899) a i. sa pokúsil vytvoriť obsiahle filozofické učenie - "metafyziku všejednoty". Jeho stredobodom bola idea "všejediného súcna" - jednoty Tvorcu a tvorstva, medzi ktorými ako prostredník vystupuje "svetová duša". V spoločnosti sa všejednota realizuje v "slobodnej teokracii" (kráľovstve Božom na zemi). Etiku postavil na zdôraznení všeobecných morálnych hodnôt zapojených na absolútne dobro, ktoré priniesol na zem Ježiš Kristus. Solovjovove idey iniciovali vznik ruskej nábožensko-filozofickej renesancie, ktorú predstavovali také osobnosti ako N. A. Berdajev, S. Bulgakov, S. N. Trubeckoj, S. L. Frank, L. P. Karsavin, P. A. Florenskij, N. O. Losskij a i.

Dielo V. S. Solovjova našlo na Slovensku živý ohlas. Už v r. 1886 Národnje noviny (r. 18, č. 2-5) uverejnili preklad jeho state Novozákonný Izrael ako ohlas na vznik židovskej sekty Nový Izrael v Kišineve, ktorá prijala učenie evanjelií. Roku 1929 revue pre literatúru a umenie Slovenské dielo, ktorú vydával F. Votruba, priniesla preklad state V. Solovjova Tajomstvo pokroku (1897). Piarista dr. Ján Rybár uverejnil vo Filozofickom zborníku MS za rok 1946 štúdiu Idea bohočlovečenstva u V. Solovjova. Veľkým znalcom jeho diela bol redemptorista východného obradu dr. Ján Mastylák, ktorý preložil a vydal Solovjovovu obsiahlu prácu Rusko a všeobecná cirkev (SSV, Trnava 1947). V preklade Jána Komorovského vyšiel jeho spis Židovstvo a kresťanská otázka (1991), Legenda o Antikristovi (1992) a Duchovné základy života (1993). S dielom V. Solovjova oboznamoval prof. N. O. Losskij vo svojich prednáškach na bratislavskej univerzite v r. 1942-1945.

jk

Budem hovoriť o pravdách pozitívneho náboženstva — o predmetoch veľmi vzdialených a cudzích vedomiu moderného človeka, záujmom modernej civilizácie. Záujmy modernej civilizácie sú tie, ktoré neboli včera a nebudú zajtra. Nech mi je dovolené dať prednosť tomu, čo je rovnako dôležité v každom čase.

Ostatne, nehodlám polemizovať s tými, čo sa dnes odmietavo stavajú k náboženskému princípu, nechcem sa škriepiť s modernými protivníkmi náboženstva, pretože majú pravdu. Vravím, že tí, čo dnes odmietajú náboženstvo, majú pravdu, lebo súčasný stav samého náboženstva vyvoláva odmietavý postoj, lebo náboženstvo dneška nie je tým, čím by malo byť.

Všeobecne a abstraktne povedané, náboženstvo je spätosť človeka a sveta s nepodmieneným princípom a stredobodom všetkého, čo jestvuje. Je zrejmé, že ak uznáme skutočnosť takého nepodmieneného princípu, mali by sa ním riadiť všetky záujmy, celá náplň ľudského života a vedomia, od neho by malo závisieť a k nemu by malo spieť

všetko podstatné v tom, čo človek robí, poznáva a produkuje. Ak pripustíme nepodmieneny stredobod, potom všetky body životného kruhu by sa s ním mali spájať rovnakými lúčmi. Iba vtedy sa prejaví jednota, ucelenosť a súlad v živote a vedomí človeka, len vtedy všetky jeho skutky a trápenia vo veľkom i malom živote sa z bezúčelných a nezmyselných *javov* zmenia na rozumné, vnútorne nevyhnutné *udalosti*. Je úplne nepochybné, že takéto všeobsiahly, centrálny význam musí patriť náboženskému princípu, ak ho vôbec uznávame, a takisto je nepochybné, že v skutočnosti náboženstvo pre moderného civilizovaného človeka, ba i pre tých z jeho prostredia, čo uznávajú náboženský princíp, tento všeobsiahly a centrálny význam nemá. Namiesto toho, aby bolo všetkým vo všetkom, schováva sa do veľmi maličkého a veľmi odľahlého kútika nášho vnútorného sveta, je jedným z množstva rozličných záujmov, trieštiacich našu vnímavosť.

Súčasný náboženstvo je vecou veľmi žalostnou, lebo náboženstvo ako vládnuce princíp, ako stredobod duchovnej prítlačivosti vlastne vôbec nejestvuje a namiesto toho je tu takzvaná religiozita ako osobná nálada, osobný vkus: jedni majú tento vkus, iní ho nemajú tak, ako jedni majú radi hudbu, a iní nie.

Keďže nenachádzame nepodmieneny stred, máme toľko relatívnych, čiastkových centier života a vedomia, koľko máme rozličných potrieb a záujmov, chutí a túžob, mienok a názorov.

Zastavovať sa pri duchovnom a morálnom nesúlade a zmätku, aké dnes ovládajú nielen spoločnosť, ale aj hlavu a srdce každého jednotlivca, by bolo zbytočné, lebo je to vec príliš známa každému, kto sa zavše zahľadí do seba i vôkol seba.

Tento zmätok, tento nesúlad je nepochybným, očividným faktom; ale takisto nepochybný a očividný je fakt, že ľudstvo nemôže zostať pri ňom, a že v každom prípade hľadá jednotiaci a spájajúci princíp. Skutočne vidíme, že aj moderná západná civilizácia, ktorá odmieta náboženský princíp, lebo sa vo svojej danej forme ukázal ako subjektívny a neúčinný, aj táto civilizácia sa predsa len usiluje mimo náboženskej sféry nájsť určité jednotiace princípy života a vedomia, usiluje sa niečím nahradiť zavrnutých bohov. Hoci podľa vládnuceho presvedčenia všetky začiatky a konce ľudskej existencie sa redukujú na konkrétnu skutočnosť, na prirodzené bytie a celý náš život musí byť uzavretý "v tesnom kruhu podlunných dojmov", jednako aj v tomto tesnom kruhu sa súčasná civilizácia usiluje nájsť pre ľudstvo jednotiaci a organizujúci princíp.

Toto úsilie organizovať ľudstvo mimo nepodmienennej náboženskej sféry, upevniť a zariadiť sa v oblasti časných, konečných záujmov, charakterizuje celú modernú civilizáciu.

Najdôslednejšie, najvedomejšie a najplnšie sa toto úsilie prejavuje v dvoch moderných systémoch, z ktorých jeden — pod ním rozumiem *socializmus* — patrí prevažne k praktickým záujmom sociálneho života, druhý, — pod ním rozumiem *pozitivismus* — pamätá na teoretickú oblasť vedeckého poznania.

Ani socializmus, ani pozitivismus nie sú voči náboženstvu v priamom vzťahu, ani v negatívnom, ani v pozitívnom. Oba systémy chcú iba zaujať to uprázdnené miesto, ktoré po sebe zanechalo náboženstvo v živote a poznatkoch moderného civilizovaného ľudstva. Z tohto hľadiska ich treba hodnotiť.

Po prvé nebudem vyvracať socializmus. Obyčajne ho napádajú tí, čo sa boja jeho pravdy. My sa však pridržame takých princípov, pre ktoré socializmus nie je nič strašného. Teda môžeme nenútené hovoriť o *pravde socializmu*. A socializmus sa zdôvodňuje predovšetkým historicky, ako nevyhnutný dôsledok, ako posledné slovo západného historického vývinu, ktorý ho predchádzal.

Francúzska revolúcia, v ktorej jasne vyšiel najavo podstatný ráz západnej civilizácie ako civilizácie mimonáboženskej, ako pokus postaviť budovu všeobecnej kultúry, organizovať ľudstvo na čisto svetských, vonkajších princípoch, francúzska revolúcia, hovorím, prehlásila za základ sociálneho poriadku práva *človeka* namiesto niekdajšieho božského práva. Tieto *práva* človeka sa redukujú na dve hlavné práva: *slobodu* a *rovnosť*, ktoré sa majú pomeriť v *bratstve*.¹ Veľká revolúcia proklamovala slobodu, rovnosť a bratstvo. Proklamovala, ale neuskutočnila. Tieto tri slová zostali len prázdnyimi slovami. Socializmus je pokusom účinne uskutočniť tieto tri princípy. Revolúcia nastolila občiansku slobodu. Ale za jestvujúcej sociálnej nerovnosti oslobodenie od jednej vládnucej triedy znamená poradiť sa druhej. Vláda monarchie a feudálov sa iba nahradzuje vládou kapitálu a buržoázie. Sloboda sama osebe ešte väčšine ľudu nič nedáva, ak niet rovnosti. Revolúcia to aj proklamovala. Ale v našom svete založenom na boji, na neobmedzenom súperení osobností *rovnosť v právach* neznamená nič bez *rovnosti síl*. Princíp rovnosti, rovnoprávnosť platil len pre tých, čo mali v danom historickom okamihu silu.

Ale historická sila prechádza z jedných rúk do druhých a buržoázia ako majetná trieda využila princíp rovnosti vo svoj prospech, pretože v danom historickom okamihu za touto triedou stála sila. Práve tak trieda nemajetných, proletariát, sa prirodzene usiluje využiť ten istý princíp rovnosti vo svoj prospech, akonáhle moc prejde do jeho rúk.

Spoločenský poriadok sa musí opierať o nejaký pozitívny základ. Tento základ má byť charakter absolútny, nadprirodzený a nadľudský, alebo patrí k relatívnej sfére danej ľudskej prirodzenosti; spoločnosť sa opiera buď o *vôľu Božiu* alebo o *vôľu ľudskú*, o *vôľu ľudu*. Proti tejto dileme nemožno namietat' to, že spoločenský poriadok môže určovať sila štátnej moci, vlády, lebo sama štátna moc, sama vláda sa o niečo opiera, totiž buď o *vôľu Božiu* alebo o *vôľu ľudu*.

Prvý variant západná civilizácia zavrhla. Francúzska revolúcia rozhodne zúčtovala s tradičnými princípmi a rázne nastolila demokratický princíp, podľa ktorého spoločenský poriadok sa opiera o *vôľu ľudu*. Z tohto hľadiska *vôľa ľudu* nie je ničím iným ako *vôľou úhrnu osôb tvoriacich ľud*. Vskutku veľká revolúcia začala vyhlásením, že človek ako taký má bezpodmienečné práva, má ich od prírody v dôsledku svojej ľudskej hodnoty; a keďže každej osobe rovnako prislúcha všeludská hodnota, ktorá tvorí zdroj všetkých práv, všetky osoby sú nutne rovnoprávne. Každá z týchto osôb sama osebe má zákonodarnú moc, v dôsledku čoho táto moc patrí väčšine týchto osôb, väčšine ľudu.

¹ Ak sa uznáva zvrchovaný význam človeka ako takého, jeho svojbytnosť, potom z toho logicky vyplýva uznanie jeho slobody, keďže nič nemôže mať vládu nad ním, zdrojom každej moci; a keďže vlastnosť byť človekom patrí rovnako všetkým ľuďom, vyplýva z nej aj rovnosť.

Ak je vôľa väčšiny ľudu základom, a to jediným základom všetkých práv a každého zákona, a ak vôľa ľudovej väčšiny si prirodzene kladie za cieľ blahobyť tejto väčšiny, potom je tento blahobyť najvyšším právom a zákonom. Ale keď jedna trieda alebo menšina ľudu sa teší v skutočnosti väčšiemu hmotnému blahobytu než väčšina, potom je to z tohto hľadiska zneužitie a nespravodlivosť.

Taký je skutočný stav vecí. Revolúcia, ktorá v princípe nastolila *demokraciu*, v skutočnosti splodila iba *plutokraciu*. Ľud vládne iba *de jure*, avšak najvyššia moc *de facto* patrí jeho mizivej časti — bohatej buržoázii, kapitalistom. Keďže plutokracia je svojou povahou vcelku prístupná každému, predstavuje sféru voľnej súťaže alebo konkurencie. Ale táto sloboda a rovnoprávnosť je pre väčšinu iba abstraktnou možnosťou. Dedičné vlastníctvo a jeho sústredenie v rukách niekoľkých ľudí robí z buržoázie osobitnú privilegovanú triedu a veľká väčšina pracujúceho ľudu, pozbavená akéhokoľvek vlastníctva, pri všetkej svojej abstraktnej slobode a rovnoprávnosti sa v skutočnosti stáva zotročenou triedou proletárov, v ktorej rovnosť je rovnosťou biedy a sloboda je veľmi často slobodou zomierania od hladu. Ale existencia stáleho proletariátu, ktorý tvorí charakteristickú črtu modernej západnej civilizácie, práve v nej nenachádza nijaké ospravedlnenie. Lebo ak sa starý poriadok opierať o známe abstraktné princípy, moderná plutokracia sa môže vo svoj prospech odvolať iba na silu faktu, na historické podmienky. No tieto podmienky sa menia. Na historických podmienkach spočívalo aj staroveké otroctvo, čo nebránilo jeho zániku. Ak však máme hovoriť o spravodlivosti, vari nie je spravodlivé, aby bohatstvo patrilo tomu, kto ho produkuje, t.j. robotníkom? Samozrejme, kapitál čiže výsledok predchádzajúcej práce je rovnako potrebný na dosiahnutie bohatstva ako aj naozajstná práca, ale nikto nikdy nedokázal nevyhnutnosť ich absolútneho rozdelenia, totiž že jedni musia byť len kapitalistami a iní len robotníkmi.

Snaha socializmu o zrovnoprávnenie hmotného blahobytu, snaha preniesť tento hmotný blahobyť z rúk menšiny do rúk ľudovej väčšiny je teda celkom prirodzená a zákonitá z hľadiska tých princíпов, ktoré proklamovala francúzska revolúcia a na ktorých spočíva celá moderná civilizácia.

Socializmus je historicky odôvodnená sila, ktorej na Západe nesporne patrí najbližšia budúcnosť. Ale socializmus nechce byť len historickou silou, nechce mať len podmienené oprávnenie, chce byť aj najvyššou mravnou silou, robí si nároky na uskutočnenie absolútnej pravdy v oblasti sociálnych vzťahov. Ale tu socializmus nevyhnutne, fatálne upadá do protirečenia so sebou samým a jeho neopodstatnenosť sa stáva očividnou. Socializmus chce uskutočniť spravodlivosť v spoločnosti. V čom však spočíva táto spravodlivosť? Zasa len v rovnomernom rozvrhnutí hmotného blahobytu. Jedno, alebo druhé: alebo je hmotný blahobyť cieľom samým osebe - vtedy, keďže úsilie o hmotný blahobyť je iba prirodzeným faktom ľudskej prírody, nemôže mať potvrdenie tohto úsilia ako princípu nijaký mravný zmysel. Len čo sa socializmus objavil, proklamoval obnovu práv hmoty; hmota má naozaj svoje práva a úsilie o uplatnenie týchto práv je veľmi prirodzené, ale je to len jedna z prirodzených snáh človeka, pravda, nie tá najlepšia: význam absolútnej pravdy tu očividne nemá miesta. Proklamovať obnovu práv hmoty ako mravný princíp je to isté ako proklamovať obnovenie práv egoizmu, ako to urobil jeden zakladateľ sociálno-náboženskej sekty v Amerike, ktorý

namiesto desatora Mojžišových prikázaní zaviedol svojich dvanásť. Z nich prvé hlásalo: "Miluj seba samého," čo je požiadavka celkom zákonitá, no v každom prípade zbytočná. Alebo hmotný blahobyť sám osebe nie je cieľom socializmu a jeho cieľom je len spravodlivosť v rozdeľovaní tohto blahobytu.

Spravodlivosť v mravnom zmysle je určitým dobrovoľným obmedzením vlastných nárokov v prospech cudzích práv; spravodlivosť je teda určitou obeťou, sebazaprením, a čím viac je sebažertvy, čím viac je sebazapierania, tým je v mravnom zmysle lepšie. Z mravného stanoviska nemožno potom prikladať požiadavke robotníckej triedy na rovnomerné rozdelenie hmotného blahobytu nijaký mravný význam, lebo spravodlivosť — ak je to vôbec spravodlivosť — je pre túto triedu totožná s jej výhodami, požiadavka je teda zisťná, a preto nemôže mať mravný význam.

Socializmus si niekedy robí nároky na uskutočňovanie kresťanskej morálky. K tomu ktosi vtípne poznamenal, že medzi kresťanstvom a socializmom je v tomto ohľade len ten maličký rozdiel, že kresťanstvo vyžaduje dávať svoje a socializmus požaduje brať cudzie.

No aj keď pripustíme, že požiadavka hospodárskej rovnosti zo strany nemajetnej triedy je požiadavkou iba svojho, toho, čo jej právom patrí, ani vtedy táto požiadavka nemôže mať mravný zmysel, lebo brať svoje je len *právo* a vôbec nie zásluha. Vo svojich požiadavkách, aj keď ich uznáme za spravodlivé, robotnícka trieda stojí očividne na právnom, nie na mravnom stanovisku.

No to, že socializmus ako zisťná snaha nemajetnej triedy nemôže mať pravý význam, mu, pravda, nijako nebráni predkladať mravný charakter ako požiadavku sociálnej spravodlivosti bez zreteľa na tých, čo túto požiadavku nastoľujú. A skutočne, socializmus má každopádne pravdu, keď brojí proti jestvujúcej sociálnej nespravodlivosti, no kde je koreň tejto nespravodlivosti? Akiste v tom, že spoločenský poriadok sa zakladá na egoizme jednotlivých osôb, odkiaľ pochádza ich súperenie, ich boj, nepriateľstvo a všetko sociálne zlo.

Ak však koreň sociálnej nespravodlivosti je v egoizme, potom sociálna spravodlivosť sa musí zakladať na opaku, t.j. na zásade sebaodriekania čiže lásky.

Aby sa uskutočnila spravodlivosť, každý jednotlivec ako súčasť spoločnosti musí položiť medzi svojmu výlučnému sebazdôrazňovaniu, musí zaujať stanovisko sebazaprenia, musí sa zrieknuť svojej výlučnej vôle, musí ju obetovať. Ale v prospech koho? Komu treba z mravného hľadiska obetovať svoju vôľu? V prospech iných jednotlivcov, z ktorých každý jeden nástojí na egoizme a sebazdôrazňovaní, či v prospech všetkých napospol? No po prvé, obetovať svoju vôľu, svoje sebazdôraznenie v prospech všetkých *nie je možné*, lebo všetci ako súhrn jedincov netvorí a nemôžu tvoriť skutočný cieľ ľudskej aktivity, nie sú skutočným, reálnym objektom, ktorým sú vždy iba niektorí, ale nie všetci; po druhé, taká sebažertva by bola aj nespravodlivá, pretože keď potláčame egoizmus v sebe, bolo by nespravodlivé upevňovať ho v iných, podporovať cudzí egoizmus.

Uskutočnenie spravodlivosti čiže mravného princípu je teda možné len so zreteľom na to, čo je samo svojou povahou spravodlivosťou. Mravnou hranicou

egoizmu v danej osobe nemôže byť egoizmus iných, ich sebazdôrazňujúca vôľa, ale len to, čo je spravodlivosťou samo osebe, svojou povahou. Vôľa všetkých môže byť pre mňa mravným zákonom iba vtedy, keď títo všetci sami uskutočňujú spravodlivosť, sami sú spoluúčastní na absolútnom mravnom princípe. Teda láska a sebažertva vo vzťahu k ľuďom sú možné len vtedy, ak sa v nich uskutočňuje absolútny princíp nadradený nad ľud, vzhľadom na ktorý všetci rovnako predstavujú nespravodlivosť a všetci rovnako sa musia zrieknuť tejto nespravodlivosti.

V opačnom prípade, ak sa takýto absolútny mravný princíp neuznáva, ak všetci ostatní sú iba podmienené bytosti, predstavujúce určitú prirodzenú silu, bude pre nich podriadenosť iba násilím. Každá moc, ktorá nepredstavuje nepodmienený princíp pravdy, je násilím a podriaďiť sa jej možno len z donútenia.² Ale *slobodné* podriadenie každého všetkým je očividne možné len vtedy, ak títo všetci sú podriadení nepodmienenému mravnému princípu, vo vzťahu ku ktorému sú si navzájom *rovní* — tak, ako všetky konečné veličiny sú si rovné vo vzťahu k nekonečnu. Ľudia sú si od prírody navzájom nerovní, keďže vládnu nerovnakými silami, a v dôsledku nerovnosti síl sú nevyhnutne jeden druhému nasilu podriadení, teda sú aj od prírody neslobodní; napokon sú si ľudia od prírody navzájom cudzí a nevraživí a prirodzené ľudstvo samo osebe nie je bratstvom. Ak teda uskutočnenie spravodlivosti nie je možné na báze daných prirodzených podmienok — v ríši prírody, potom je možné iba v ríši milosti, totiž na základe mravného princípu ako princípu nepodmieneného čiže božského.

Tak socializmus so svojou požiadavkou sociálnej spravodlivosti a nemožnosťou uskutočniť ju na konečných prirodzených základoch logicky vedie k uznaniu nevyhnutnosti nepodmieneného princípu v živote, t.j. k uznaniu náboženstva. V oblasti poznávania k takému záveru vedie *pozitivismus*.

Takzvané osvietenstvo 18. storočia proklamovalo proti tradičnej teológii práva ľudského rozumu. Ale rozum je len prostriedkom, nástrojom alebo médiom poznania, nie jeho obsahom. Rozum poskytuje ideálnu *formu*, obsahom rozumu čiže rozumového poznania je *realita*, no keďže realitu nadprirodzenú, metafyzickú racionalistické osvietenstvo zavrholo, zostáva len podmienená realita daných prirodzených javov. Pravda je daným faktom, je tým, čo prebieha, čiže čo sa stáva. Taký je všeobecný princíp pozitivismu. Nemožno v ňom nevidieť zákonité úsilie *realizovať* pravdu, uskutočniť ju v krajných medziach skutočnosti, ukázať ju ako viditeľný hmatateľný fakt; práve tak, ako socializmu nemožno uprieť zákonité úsilie realizovať mravný princíp, uplatniť ho v čo najširšom rozsahu, vo sfére materiálnych ekonomických vzťahov. Ale aby mohol človek uskutočniť spravodlivosť v nižšej sfére života, musí táto spravodlivosť najprv *jestvovať* sama osebe nezávisle od človeka; a práve tak aj pravda: skôr, než sa stane pre človeka faktom, musí mať vlastnú nezávislú realitu. Skutočne, ani jednotlivu daná vôľa ešte nepredstavuje sama osebe nijaký úžitok, nijakú spravodlivosť, lež sa stáva

²Prítom je úplne ľahostajné, či si robí nároky na takú moc jedinec, alebo väčšina národa, alebo dokonca väčšina celého ľudstva, pretože množstvo samo osebe ešte nijako nedáva morálne právo a masa ako masa nepredstavuje nijakú vnútornú prevahu (ak máme hovoriť o vhodnosti, potom nad akúkoľvek pochybnosť despotizmus jednotlivca je oveľa *prijateľnejší* než despotizmus masy: οὐκ αγαθὸν polykoirani eis koiranos esto).

spravodlivou len cez normálny vzťah čiže súlad so všeobecnou vôľou - všeobecnou nie v zmysle mechanického spojenia vôle mnohých alebo všetkých, ale v zmysle vôle, ktorá je všeobecná už svojou prirodzenosťou, t.j. vôle Toho, ktorý je všetko, vôle Božej; práve tak jednotlivý fakt, jednotlivý jav očividne nepredstavuje pravdu sám osebe, vo svojej izolovanosti, no pokladá sa za pravdivý len v normálnom vzťahu, v logickej súvislosti či v súlade so všetkým čiže s realitou všetkého - pritom opäť nie všetkého v mechanickom zmysle, nie v zmysle súhrnu všetkých javov či faktov, lebo po prvé taký súhrn v našom poznávaní nemôže jestvovať, pretože množstvo faktov či javov je nevyčerpatel'né, nemôže teda predstavovať určitú sumu; po druhé keby aj taký súhrn jestvoval, ešte by sám osebe netvoril pravdu, pretože ak každý izolovaný fakt ešte nie je pravdou, potom je zrejmé, že zo spojenia všetkých týchto faktov, ktoré nie sú pravdou, nemožno dosiahnuť pravdu (ako z množstva núl sa ešte nedostane jednotka a z množstva ničomníkov sa ešte nestane jeden spravodlivý); realita všetkého, všeobecná čiže všetko zahrnujúca realita je teda realitou Toho, kto je všetko - realitou Boha. Ale táto nepodmienená realita je sama osebe dostupná len bezprostrednému vnímaniu, vnútornému zjaveniu, t.j. tvorí predmet *náboženského* poznania.

Aj socializmus, aj pozitivizmus, ak budeme dôsledne rozvíjať ich princípy, vedú teda k požiadavke náboženského princípu v živote i v poznávaní.

Náboženstvo znamená znovuzjednotenie človeka a sveta s nepodmieneným a všetko zahrnujúcim princípom. Tento princíp, ako všecelý čiže všetko zahrnujúci, nič nevyklučuje, a preto skutočné znovuzjednotenie s ním, skutočné náboženstvo nemôže vylučovať alebo potláčať či nasilu si podriaďovať nijaký prvok, nijakú živú silu v človeku a v jeho svete. Znovuzjednotenie čiže náboženstvo spočíva v tom, že sa všetky zložky ľudského bytia, všetky parciálne princípy a sily ľudstva uvedú do správneho vzťahu k nepodmienenému centrálnemu princípu a cezeň a v ňom k ich správne mu vzájomnému zosúladeniu.

No nepodmienený princíp svojou podstatou nepripúšťa výlučnosť ani násilie, preto toto znovuzjednotenie parciálnych stránok života a individuálnych síl so všezahrnujúcim princípom a medzi sebou musí byť absolútne slobodné; pritom všetky tieto princípy a sily, každý a každá v svojich medziach, v medziach svojho určenia čiže svojej idey, majú rovnaké právo na jestvovanie a rozvoj. Keďže sú však všetky zjednotené v jednom spoločnom nepodmienenom celku, ku ktorému všetky patria ako rozličné, ale rovnako nevyhnutné prvky, predstavujú navzájom úplnú solidaritu čiže bratstvo.

Náboženský princíp je teda z toho hľadiska jediným účinným uskutočnením slobody, rovnosti a bratstva.

Povedal som, že znovuzjednotenie jednotlivých bytostí a parciálnych princíпов a síl s nepodmieneným princípom musí byť v zmysle náboženskej idey slobodné; to značí, že tieto jednotlivé bytosti a tieto parciálne princípy samé osebe čiže zo svojej vôle musia dospieť k znovuzjednoteniu a absolútnemu súladu, samé sa musia zrieknuť svojej výlučnosti, svojho sebazdôraznenia čiže egoizmu.

Cesta k spásu, k uskutočneniu pravej rovnosti, pravej slobody a bratstva vedie cez sebazapieranie. Ale pre sebazapieranie je potrebné predbežné sebazdôraznenie: aby sme sa zriekli svojej výlučnej vôle, treba ju najprv mať; aby sa parciálne princípy a sily slobodne znovuzjednotili s nepodmieneným princípom, musia sa najprv od neho oddeliť,

musia trvať na svojom, usilovať o výlučnú nadvládu a bezpodmienečný význam, lebo len reálna skúsenosť, zakúsené protirečenie, vyskúšaná zásadná nepodloženosť takého-to sebazdôraznenia môže priviesť k jeho slobodnému zrieknutiu sa a k uvedomelej a slobodnej požiadavke znovuzjednotenia s nepodmieneným princípom.

Z toho vidno veľký zmysel negatívneho západného vývoja, veľkú úlohu západnej civilizácie. Táto civilizácia znamená úplné a dôsledné odpadnutie prirodzených ľudských síl od božského princípu, ich výlučné sebazdôraznenie, úsilie založiť na sebe samých stavbu univerzálnej kultúry. Cez nepodloženosť a osudný neúspech tohto úsilia dochádza k sebazapreniu, sebazaprenie zasa vedie k slobodnému znovuzjednoteniu s božským princípom.

Radikálny zvrät, veľká kríza vo vedomí západného ľudstva sa už začala. Jej zjavným výrazom je rozvíjanie a úspech pesimistických názorov, podľa ktorých jestvujúca skutočnosť je zlo, klam a utrpenie a korene tejto skutočnosti, a teda tohto zla, klamu a utrpenia, spočívajú v sebazdôrazňujúcej vôli, v životných túžbach; spása je teda v zaprení tejto vôle, v sebazaprení.

Tento pesimistický názor, tento zvrät k sebaodriekaniu je zatiaľ len v teórii, vo filozofickom systéme, ale možno s určitosťou predvídať, že čoskoro — najmä keď na Západe sociálna revolúcia dosiahne víťazstvo a keď uvidí neplodnosť tohto víťazstva, uvidí svoju vlastnú neopodstatnenosť, neschopnosť položiť základy harmonického a regulárneho spoločenského zriadenia, uskutočniť spravodlivosť na základoch podmieneného časového bytia, keď sa západné ľudstvo presvedčí samou praxou, samou historickou skutočnosťou o tom, že samozdôraznenie vôle, nech by sa prejavovalo akokoľvek, je prameňom zla a utrpenia — pesimizmus, zvrät k sebaodriekaniu prejde z teórie do života a vtedy bude západné ľudstvo pripravené prijať náboženský princíp, pozitívne zjavenie naozajstného náboženstva.

No podľa zákona historickej deľby práce jeden a ten istý kultúrny typ, jedny a tie isté národy nemôžu uskutočniť dve svetové idey, splniť dve historické poslanie, a ak západná civilizácia mala za úlohu, ak bolo svetovým poslaním uskutočniť negatívny prechod od náboženskej minulosti k náboženskej budúcnosti, potom položiť základ samej tejto náboženskej budúcnosti je súdené inej historickej sile.

Z ruského originálu Čtenija o bogočelovečestve. In: Vladimir Solovjov: Čtenija o bogočelovečestve. Stat'ji. Stichotvorenija i poema. Iz *Trioch razgovorov*. In: Chudožestvennaja literatura, Sankt-peterburgskoje otdelenie. Sankt-Peterburg 1994, s. 32-43 preložil Ján Komorovský.